

Anna Kłos

Zajmuje się projektowaniem plakatów, książek i niekomercyjnych kolaży. Jest założycielką i właścicielką projektu o nazwie Retroawangarda. Prowadzi zajęcia z projektowania graficznego w Wyższej Szkole Informatyki Stosowanej i Zarządzania w Warszawie.

Matematyka i kolor

– abstrakcje geometryczne Jerzego Grabowskiego

Jerzy Grabowski (1933–2004) to jeden z najciekawszych przedstawicieli abstrakcji geometrycznej w grafice europejskiej II połowy XX wieku. W latach 60. i 70. utrzymywał stałe kontakty ze środowiskami artystycznymi Europy Zachodniej i zasiadał w jury wielu prestiżowych konkursów graficznych. Był pomysłodawcą przekształcenia ogólnopolskiej wystawy „Kolor w grafice” w Międzynarodowe Triennale Grafiki. Poprzez te wystawy oraz dzięki swym licznym kontaktom promował sztukę konkretną i **optical-art** na gruncie polskim. Od 1976 roku był kierownikiem Pracowni Druku Płaskiego i Technik Litograficznych w Państwowej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych w Łodzi.

Prywatnie Grabowski był człowiekiem bardzo skromnym, pracowitym i systematycznym, wyjątkowo konsekwentnym w swojej drodze artystycznej. Wszystkie swoje prace zamykał w tematycznych cyklach, składających się z dziesiątków szkiców, którym towarzyszyły szczegółowe opisy.

Dążenie do ładu i perfekcjonizm to cechy jego osobowości, które znajdują wyraz w tej sztuce. Jego twórczość oparta jest na strukturach matematycznych. Nauki ścisłe zawsze były mu bliskie – zanim poszedł na Akademię Sztuk Pięknych studiował na Politechnice Wrocławskiej. Matematyka stanowiła dla niego istotny punkt odniesienia, wykorzystywał też zjawiska iluzji wzrokowej.

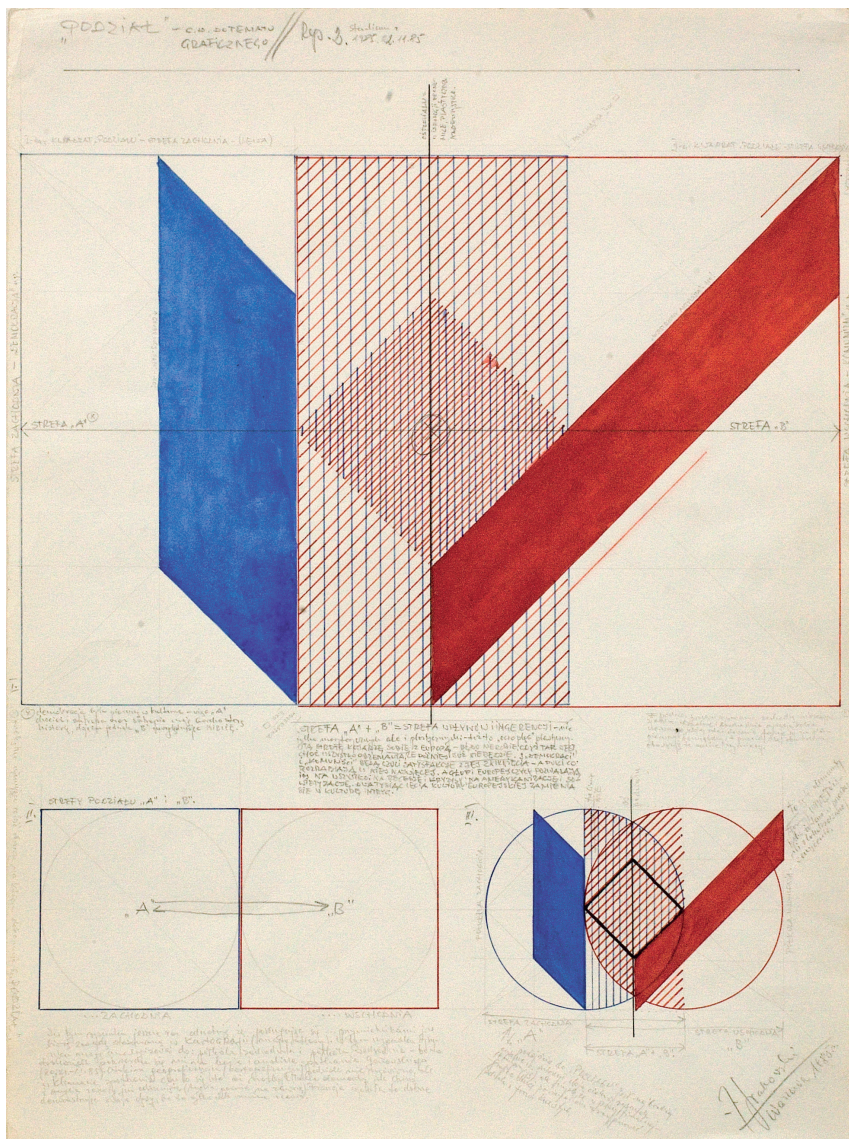
Nazwisko Jerzego Grabowskiego kojarzone jest najczęściej z abstrakcyjnymi grafikami wykonanymi w technice linorytu złożonymi z geometrycznych figur – równoramiennych trójkątów. Linoryty te sprawiają wrażenie sterylnych, a to z powodu dużej ilości bieli (reliefowe tłoczenia – wklęsłe lub wypukłe) i niewielkich akcentów czystych barw w postaci przejść tonalnych (zwanych gradientami).

Precyzja warsztatowa, która cechuje jego prace, wywodzi się ze związków jego koncepcji twórczej ze światem cyfr, komputerów i barw pojmowanych fizycznie [1]. Pisze o tym dr Bożena Kowalska – ekspert w dziedzinie sztuki geometrycznej – w jednym ze swych licznych opracowań na temat twórczości Grabowskiego, ale zwraca też uwagę na coś więcej, mianowicie na specyficzny rodzaj sztuki konceptualnej w odniesieniu do prac artysty. Polega ona na równowadze przeciwieństw – plusowych i minusowych wartości. Bliższe wyjaśnienie tej koncepcji odnajdziemy we wstępie dr Bożeny Kowalskiej do jednego z katalogów prac Jerzego Grabowskiego:

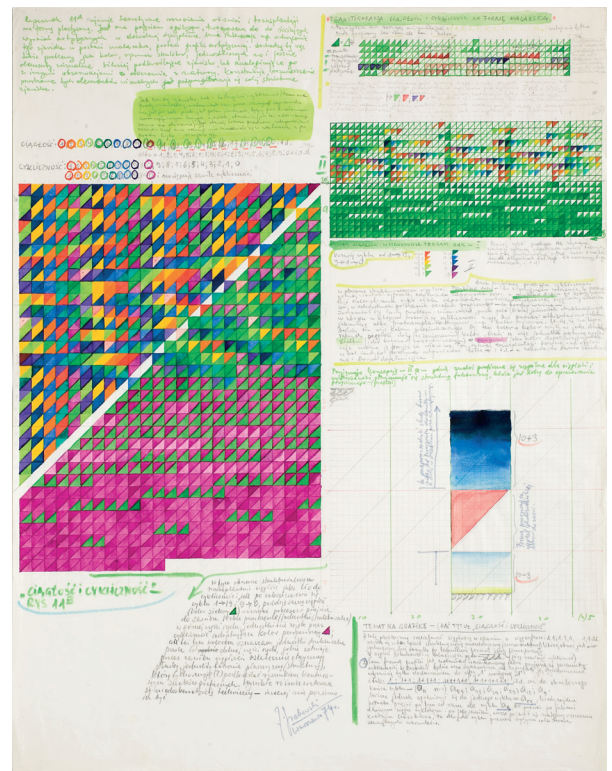
„Wszystkie dzieła artysty były rezultatem jego ściśle realizowanego programu; ten zaś, podporządkowany nadrzędnej idei twórcy, oparty był na matematyce: na cyfrach w ich logicznych układach, wywiedzionych z najprostszych, elementarnych działań: dodawania, odejmowania czy potęgowania. >

Dążenie do ładu i perfekcjonizm to cechy osobowości Jerzego Grabowskiego, które znajdują wyraz w jego sztuce.

↑ Podział – ciąg dalszy

↑ Ciągłość i cykliczność – rysunek 11 B

↑ Kontry – Przeciwstawne – na kanwie białostockiej

Przyglądając się szkicom rysunkowym artysty, [...] można odczytać zastosowany przez twórcę system kodowania. Gdy kwadrat podzielony jest na dwa trójkąty, często oznacza on jedność przeciwieństw w sensie liczby o wartości bezwzględnej tej samej, np. 1 czy 2, ale o znakach przeciwstawnych: „+” i „-”. Sięgając po barwę z porządku spectrum, oznaczał twórca wartości plusowe cyfr barwami zasadniczymi (żółty, czerwony, niebieski), a minusowe – ich kolorami dopełniającymi (pomarańczowy, zielony, fioletowy). Kiedy indziej określał wartości dodatnie skalą barw ciepłych (czerwieni, oranżu, żółtego), a wartości ujemne – skalą barw zimnych (niebieskiego, zieleni, fioletu). Wiadomo, że wartości o przeciwstawnych znakach znoszą się do zera. W wielu pracach, w zastosowanych zapisach kodowych, doprowadzał artysta do zrównoważenia owych przeciwnych wartości. Także w zastosowaniu koloru. Wszak barwa zasadnicza połączona z dopełniającą, gdy występują w postaci światła – redukują się do bieli, gdy zaś w postaci farby – zbliżają się do czerni.

W grafikach Grabowskiego kolor występuje oszczędniej niż w rysunkach. W miejsce kodowania barwą, już od 1970 roku wprowadził artysta technikę polegającą na wytłaczaniu papieru odbitki, tworzącym strukturę wklęsłości i wypukłości. Na tę reliefową strukturę składają się, podobnie jak w pracach barwnych, małe trójkąty wynikające z podziału kwadratu przekątną, przy czym każdemu z modułów wypukłego trójkąta w strukturze, oznaczającego wartość dodatnią, odpowiada moduł wklęsły, czyli jego przeciwstawienie określające wartość ujemną. Tę grę przeciwstawień: wklęsłość – wypukłość, kolor zasadniczy – dopełniający, traktował twórca nie tylko plastycznie, ale przede wszystkim symbolicznie; jako maksymalnie syntetyczny znak, stanowiący odbicie obserwowalnej w życiu zasady dualizmu zjawisk przeciwstawnych, jak dzień i noc, góra i dół, dobro i zło, czy życie i śmierć” [2].

A tak o wykorzystaniu matematyki w swojej twórczości pisał sam autor:

„[...] działania matematyczne są fundamentalnym tworzywem warsztatowym, dającym mi jak mnie mam, materiał konkretny i obiektywny. Wartości matematyczne znaków matematycznych transfiguruję na znaki plastyczne – kwadratów lub trójkątów – otrzymując kompozycję obrazu czy grafiki. W grafice te wartości znaków tłoczono są reliefowo na papierze, najczęściej w białej bibule japońskiej” [3].

I dalej:

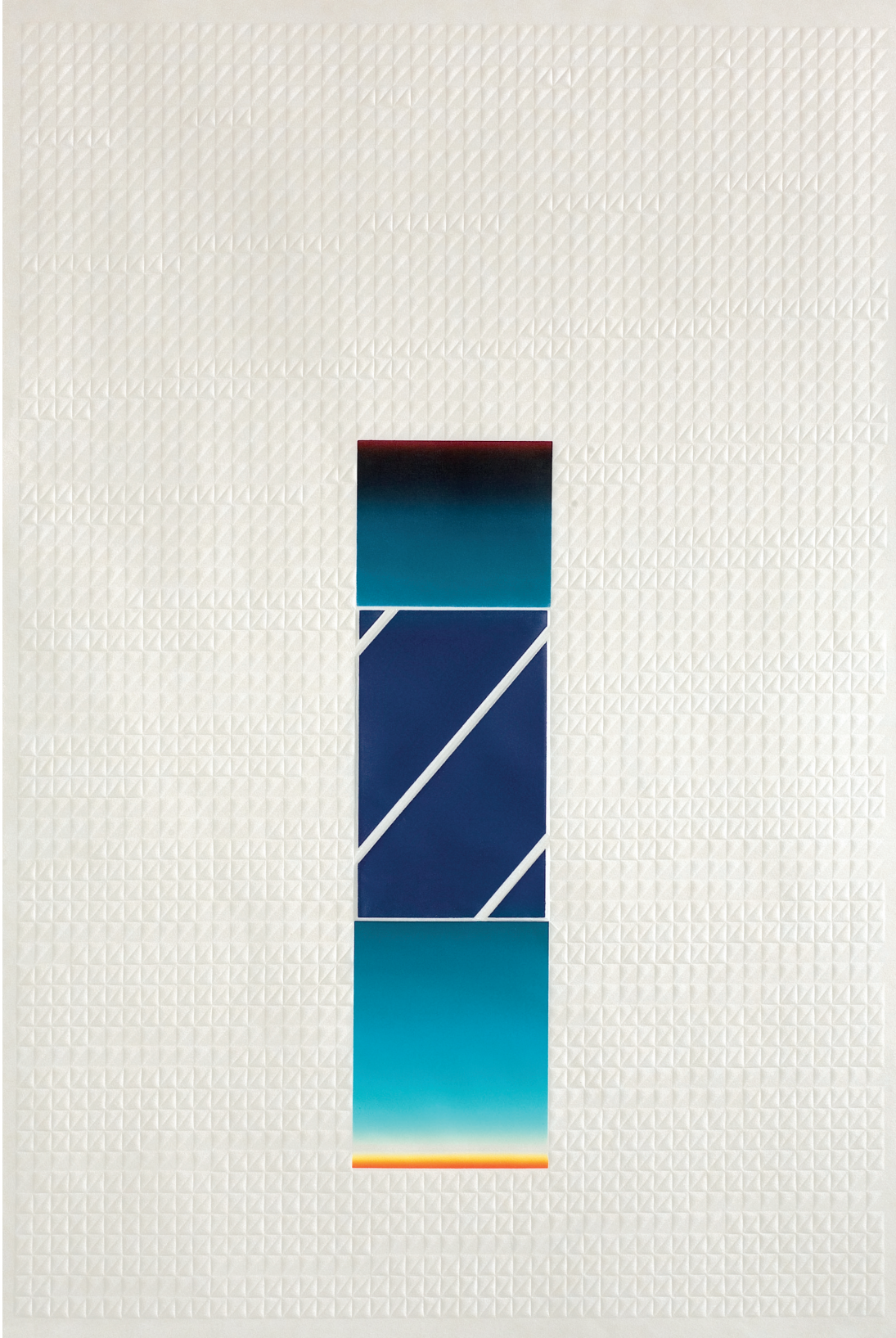
„Trójkąt jest najbardziej uniwersalną i najdoskonalszą formą wizualną i «filozoficzną», najkonkretniej buduje mi w transfiguracji struktury matematyczne kodów i przestrzeń plastyczną obrazu. Łączy w sobie konkret ziemski i uniwersum. Dopełnieniem formy wizualnej jest kolor, wprowadzany na prawach wiedzy fizyki o barwie, harmonii układu barw spektrum lub kontrastu barw podstawowych i ich barw dopełniających” [4].

Powyższe opisy dotyczą linorytów Grabowskiego, czyli najbardziej znanych jego prac znajdujących się w kolekcjach muzeów i wielu europejskich galerii. Trzeba jednak wiedzieć, że każdej takiej grafice towarzyszyły dziesiątki mniej znanych szkiców i notatek. Każdą grafikę poprzedzał fantastyczny, niezwykle bogaty proces dochodzenia do finalnego rezultatu. I to właśnie szkice i rysunki w całej twórczości Grabowskiego są według mnie najciekawsze. >

↑ Kompozycja na CENTRYZM, 1998

↑ Ciągłość i cykliczność, 1974–75

Zawierają osobiste notatki artysty, często o charakterze filozoficznym, a także obliczenia matematyczne stanowiące klucz do zrozumienia jego prac. Stanowią rejestr kolejnych etapów dochodzenia do finalnej realizacji, odsłaniają cały proces powstawania koncepcji artystycznych autora. Mimo pozornie szkicowego charakteru, prace te są pełnowartościowymi dziełami artysty, wszystkie są datowane i sygnowane. Mają charakter bardzo osobisty i swobodny, w przeciwieństwie do finalnych, uporządkowanych grafik. O ile finalne grafiki powstawały w technice linorytu, a potem powielane były na ręcznej prasie z użyciem farby drukarskiej, tak wstępne rysunki wykonane są techniką odręczną, a kolor nakładany był farbą akwarelową, temperą, kredkami lub flamastrem.

W tym roku obchodzimy **stulecie Bauhausu**. Z tej okazji pojawiło się wiele wystaw prezentujących prace artystów związanych z tą legendarną uczelnią, udostępniane są też archiwa z mało znanymi publikacjami czy szkicami. Patrząc na szkicowniki Paula Klee (1879–1940) czy Johanna Ittena (1888–1967), nie sposób nie skojarzyć ich ze szkicami Grabowskiego. O ewidentnych związkach twórczości Grabowskiego z europejską awangardą i konstruktywizmem pisał już dr Sebastian Dudzik w swojej obszernej książce o Grabowskim wydanej w 2012 roku [5]. W tym kontekście autor tekstu zwraca również uwagę na znaczenie działalności teoretycznej wykształconego w Bauhausie Maxa Billa (1908–1994), a konkretnie na jego esej opublikowany 1949 roku, który stał się swoistym manifestem sztuki opartej na matematyce [6].

W twórczości Grabowskiego wpływy konstruktywizmu i bauhausowej teorii koloru są wyraźne, ale jednocześnie prace Grabowskiego są na wskroś oryginalne, unikatowe, a cała jego działalność artystyczna jest spójna. Grabowski pozostawił po sobie setki szkiców, tysiące notatek. W ten niebywale skrupulatny sposób notował cały swój proces twórczy.

Na koniec raz jeszcze odniosę się do słów dr Bożeny Kowalskiej z artykułu otwierającego ten numer „Powidoków”, która pisze, że o postawie konceptualnej w sztuce

mówić można, gdy przekazywana przez artystę koncepcja myślowa staje się w jego sztuce bezwzględnie dominantą w stosunku do problemów formalno-technicznych. Jak najbardziej zgadzam się z tym stwierdzeniem. Sztuka Grabowskiego oparta jest na myśleniu, a nie uprawianiu estetyzmu, ale jego maniakalne wręcz dążenie do ładu i perfekcjonizmu, odkrywania absolutu, doprowadziło do tego, że jego grafiki zawierają w sobie niezwykłą harmonię i piękno. Faktem też jest, iż sztuka Grabowskiego nie jest łatwa w odbiorze, ale ma to do siebie, że im dłużej z nią obcujemy, im bliżej poznajemy, tym staje się ciekawsza. Moim zdaniem, to nie tyle słynne grafiki, co notatki i szkice z szuflady Grabowskiego są kluczem do zrozumienia jego prac i głębszego poznania samego artysty. Jak mawiał jego przyjaciel, profesor Julian Pałka, „często bardziej liczy się droga niż cel”. ■

Rysunki i grafiki Jerzego Grabowskiego będzie można obejrzeć na dużej wystawie zbiorowej pt. „Abstrakcja i Geometria” w warszawskiej Galerii Retroawangarda od 10 października br.

Przypisy

1. B. Kowalska, *Struktury kodów*, Sztuka 3/3/76, Warszawa.
2. B. Kowalska, *Sztuka struktur matematycznych*, [w:] Jerzy Grabowski (1933–2004), *Grafika i rysunek*, kat. wystawy, Galeria Amcor Rentch, Miejska Galeria Sztuki, Łódź 2008, s. 4.
3. Tekst ukazał się w kalendarzu na 1999 rok wydanym przez Galerię Rentsch Polska.
4. Jerzy Grabowski, z notatki na rysunku pt. *Kod matematyczny* – № 1/III, 1969 r.
5. S. Dudzik, *Jerzy Grabowski: Artist and the Universe / Artysta i uniwersum*, Wydawnictwo Księżki Pallotynów Prowincji Chrystusa Króla Apostolicum, Ząbki 2012, s. 19.
6. Tekst opublikowany w 3. numerze czasopisma „Werk”, 1949 r.

ABSTRACT

MATHEMATICS AND COLOUR – GEOMETRIC ABSTRACTIONS BY JERZY GRABOWSKI

Jerzy Grabowski (1933–2004) is one of the most important representatives of geometric abstraction in European graphic art. His work based on mathematical structures had its roots in the European avant-garde and the Bauhaus theory of colour. Grabowski's graphics can be found in the collections of many Polish museums and galleries. These graphics were accompanied by hundreds of less known, fascinating sketches and notes, which are the key to a deeper understanding of the artist.

